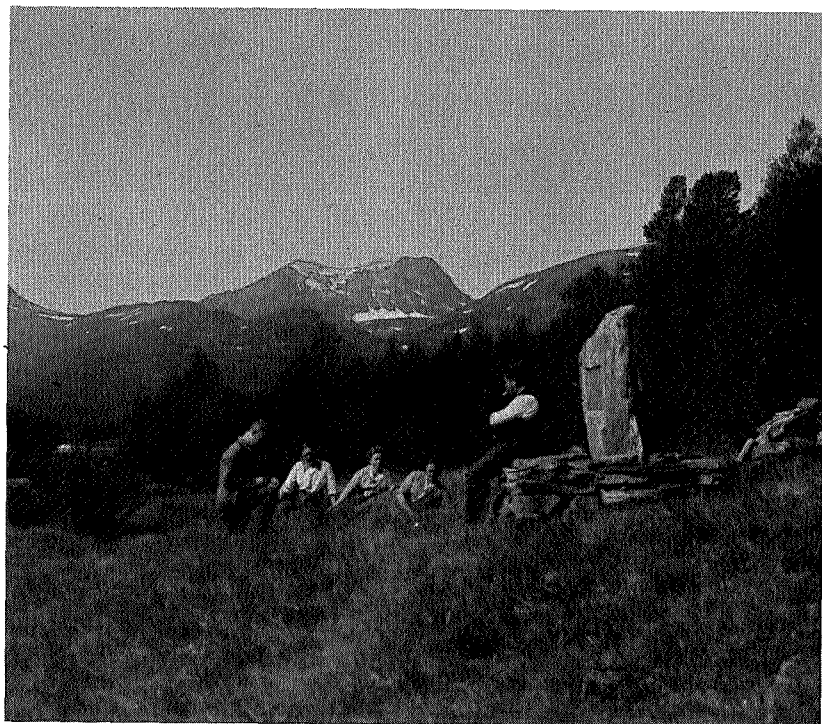

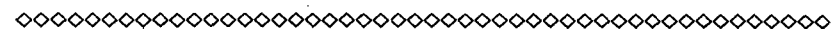
ikke hvor mange. Naturligvis er dette ene eksemplet ikke tilstrekkelig til å trekke noen slutning om ørnens forplantning. Men en kan i hvert fall slå fast at den er svak.

Alt i alt er Lierne et interessant område for ornitologen (fuglekjenneren). Selv om fuglefaunaen ikke er så rik individmessig sett, er den som sagt forbausende rik på arter, og muligheten for å treffe noe nytt og overraskende er der til stadighet.

Bauten ved Storlihalsen. Les årboka 1953

Trygve Reidar

VANG KIRKE I OPPDAL

Av Erling Gjone

Fra eldgammel tid av må Vang ha vært et samlingssted for bygdefolket i Oppdal. Før kristendommens dager skal det ha stått et hov her. Senere ble bygdens hovedkirke reist på dette stedet. Og når åkeren vest for kirken har vært kalt Gildeskålåkeren så vidner det navnet om at også et bondegilde — en institusjon som nok har spilt en rolle i middelalderens samfunn — var knyttet til denne lokaliteten.

Middelalderens kirke var en stavkirke, viet til St. Jatmund — den engelske martyrkongen som led døden for sin tros skyld. Vi vet ikke noe nærmere om når den ble bygget. Gamle opptegnelser beretter at våpenhuset ved vestgavlen i den nuværende kirken er oppført av materialer fra koret i Jatmundskirken. Det er også tydelig at endel av disse materialene virkelig er middelalderske. Men det er vanskelig å ha noen mening om hvordan stavkirken har sett ut. Antagelig var det et enskipet anlegg med nokså beskjedne dimensjoner. Og sannsynligvis har den hatt en frittstående støpul for kirkeklokkene. En post i de gamle kirkeregnskapene kan tyde på det.

Denne kirken ble stående i mere enn 100 år etter reformasjonen. Men så kommer det ved midten av 1600-årene en periode med omfattende nybygging og modernisering av kirker rundt om i Trøndelagsbygdene. Da fikk også Oppdal ny kirke — den som står her nå.

Sammen med prestegården kom dette byggverket til å danne rammen om et ganske merkelig miljø. Her levete og virket sokne-

presten Anders Roaldsen Blix, hans begavede datter Ellen Opdal, hennes mann presten Hans Andersen Bernhoft, som holdt lærd skole på prestegården med teologer som lærere. Og hans sønn igjen, presten Anders Hansen Bernhoft som vant ry som forfatter av en samling religiøse dikt. Det var kulturpersonligheter som hevet nivået omkring Oppdal kirke opp over tidens vanlige prestegårdsmiljø. Stedet ble et kultursentrum. Det var disse menneskene som vanket i denne kirken og som sto for utstyret av den dengang den var ny.

Det er ikke bevart så mange av 1600-årenes kirker i Trøndelag, og ved dem som er levnet er det etter hvert gjort mange forandringer. Senere tider har nok satt spor etter seg i Oppdal kirke også. Men i hovedtrekkene er den gamle formen bevart. Med bratte gavler og det slanke spiret har den en fornem holdning. En vakker tomt har den fått, høyt og fritt oppe i lia med vidt utsyn over den brede dalen. Aller best tar den seg ut fra den gamle nedlagte veien som slynger seg frem over bakkene øst for kirken. Sett fra den kant vokser den opp bak trekronene og tegner seg i virkningsfull silhuett mot himmelen, i ypperlig samspill med terrengets lange linjer. Sammen med den ærverdige herrestuen («Raulåna») på prestegården danner den en meget interessant og malerisk gruppe.

«Kirken er en temmelig stor Korskirke af Træ opbygt Anno 1650 paa Menighedens egen Bekostning», heter det i en gammel beretning. Den ble bygget «efter Landsherrens Fredrich Urne og Biskoppens Mag. Erich Bredal, deres Befaling og Samtykke under daværende Sognepræst, Hr. Anders Roaldsen hans Direction eftersom den forrige gamle Kirke, kaldet St. Edmundi, var for Almuen alt for trang og brøstfældig. Indviet næstfølgende Aar 1651 den 12 Martii, St. Gregorie Dag af velbemeldte Hr. Biskop, hvortil Texten var Micheæ 4 Cap. 1 og 2 Vers. Er bleven bordklædt i Sognepræsten Hr. Hans Bernhoft, hans Tiid. Dertil er bygt et Sakristie Ao 1701 efter Sognepræstens Hr. Steen Meldal, hans Begjæring, paa Menighedens egen Bekostning».

Kirkeregnskapene angir imidlertid oppførelsestiden til 1653—54, «men ovennevnte årstall må allikevel være det riktige».

Da arbeidet skulle settes igang, ble det engasjert to velrenom-

Vang kirke i Oppdal

Arne Falkanger

merte byggmestre, Ole Jonsen og Nils Olsen. «Efter nøyeste For-tinging» var det gjort skriftlig kontrakt med dem. For å være «Høfvidsmænd og Mestere for samme Kiercke at opbyge» skulle de ha 57½ daler foruten fri kost og losji. Stiftsskriveren anfører at han måtte betale dem et forskudd på 17½ daler før de ville reise opp til Oppdal og ta fatt på arbeidet.

Ole Jonsen var fra Hindrem i Leksviken. Han har bygget mange kirker i Trøndelag. Kort tid i forveien hadde han oppført Meldal kirke og reist et nytt tårn på Orkdal kirke. I Orkdal arbeidet han sammen med ovennevnte Nils Olsen, som også var en kjent kirkebygger. De to har forresten vært kompanjonger ved flere byggeoppdrag.

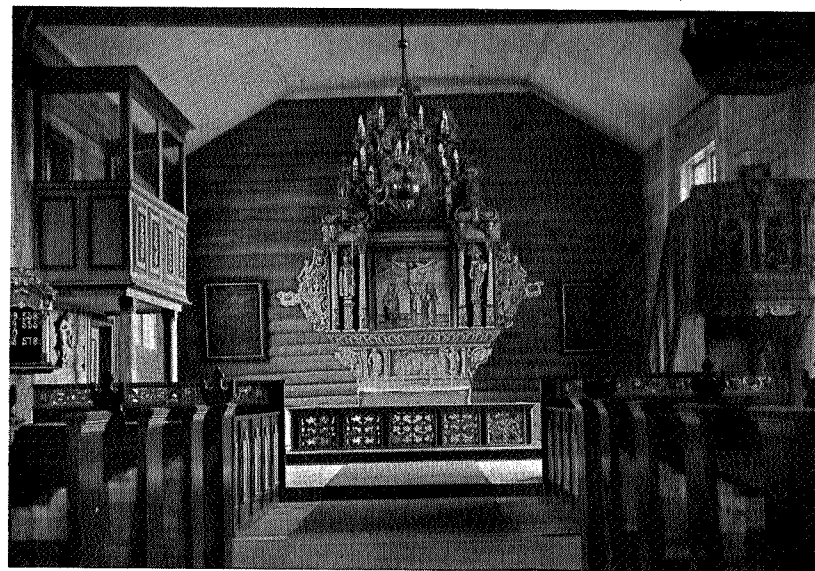
De fleste av Ole Jonsens kirkebygg var langkirker. Men i Oppdal

ble det valgt en korsformet grunnplan i likhet med den litt eldre, noe mindre Innset-kirken. Senere bygget han forresten også en kirke med Y-formet grunnplan i Rennebu (1669). Den er ennå i behold. Han har altså arbeidet med alle de tre hovedtypene som forekom ved 1600-årenes kirkebygging på disse kanter. I kontrakten med rennebyggene påtok han seg å være formann for byggingen og selv tømre det ene omfar, legge på taket og «Tårnet med sin Spitz at fuldfærdige». På lignende vis har vel arbeidet til de to byggmestrene artet seg i Oppdal.

Med hjelp av tømmermenn og håndlangere fra bygden ble så de fire korsarmene laftet opp og tak og tårn reist. *Peder smed* på Innset (*Peder Pedersene*, grubesmed ved Kvikneverket) gjorde den lange fløystangen som vi ennå kan se på tårnspiret. Det gikk med 7 våger stangjern til den. Han fikk 5 daler i arbeidslønn, og drengen hans fikk en daler i drikkepenger. En kobberslager utstyrte den med kule og fløy av kobber og tok 2 daler for sitt arbeid. Og så kom den kjente Trondheims-maleren *Johan Hansen «Conterfeiger»* oppover og forgylte både kule og fløy. Det kostet hele 8 daler. Den slags arbeid var en av hans spesialiteter. Ellers var han mest navnspurt som portrettmaler og som maler av altertavler og annen innredning i kirkene. På det felt var han mest betydelige kunstneren nordenfjells i denne tiden.

Da eksteriøret til slutt sto ferdig, hadde det et annet preg enn nu. Tømmerveggene sto uten panel. Novene var først tjærebreddt. Tak og tårn ble også smurt med tjære. Så ble veggene «rødbreddt» som det heter i regnskapene — det vil si smurt med tjære som var tilsatt erde. Med mørke tårn- og takflater og brunrøde vegger har bygningen sikkert hatt en god og helstøpt virkning.

Opprinnelig hadde den nedre delen av takrytteren en rikere utformning enn nu. Av dette er bare en rest av tårngesimsen bevart. Den er profilert og utskåret i typisk renessansemanér. Og det er rimelig å tro at flatene under den var utstyrt med skårne buefeller omtrent som på tårnet i Innset kirke. På avstand er det takrytteren som først faller i øynene. Den er da også av avgjørende betydning for bygningens karakter. Slik den rider over krysset av de fire like store korsarmene samler den hele formen i en eneste mektig reis-

Interiør mot koret med *Jens Snekkers* altertavle og prekestol. «Frøkenlemmen» til venstre

Erling Gjone

ning, sekundært av gavlenes småspir. Slanke høyreiste tårn var vanlige ved 1600-årenes kirker i Trøndelag. En spiss åttekantet hette i to avsatser, ofte med en løkformet vulst som overgangsledd, og med en firkantet — eller som her åttekantet underdel. Blant de som er bevart av dem er tårnet her i Oppdal avgjort et av de mest elegante. Anders Bernhoft skriver i 1689 at det er så høyt «at det vel ikke etter Kirkens Proposition høiere kan taales». En dristig konstruksjon var det i alle fall — litt for dristig som det senere skulle vise seg.

Innvendig ble kirken utstyrt med et inventar som var preget av bruskbarokkens frodige og detaljerike former. *Jens Snekker* var mester for dette verket. I 25 uker arbeidet han med altertavle, prekestol og en staselig utskåret skrankevegg med dør i. Denne skranken dannet skille mellom koret og menighetsrommet. I arbeidslønn fikk han 111 daler, på egen kost.

Skrankeveggen er blitt fjernet i senere tid. Bare en utskåret

planke er levnet av den. Ved den siste restaureringen ble den anbrakt i en lav brystning foran koret. Prekestolen og altertavlen er derimot i behold. De er fremdeles hovedstykkene i interiøret, og er rikt formet med figurer og utskjæringer med de karakteristiske motiver og mønstre som brukes i denne perioden. Det er en rutinert kunstner som har utført dette. Jens Snekker var en av de mestrene som på den tid reiste omkring i bygdene og laget utstyr for en rekke kirker. Han har bl. a. arbeidet i Orkdal, Melhus, Meldal og Lade kirker

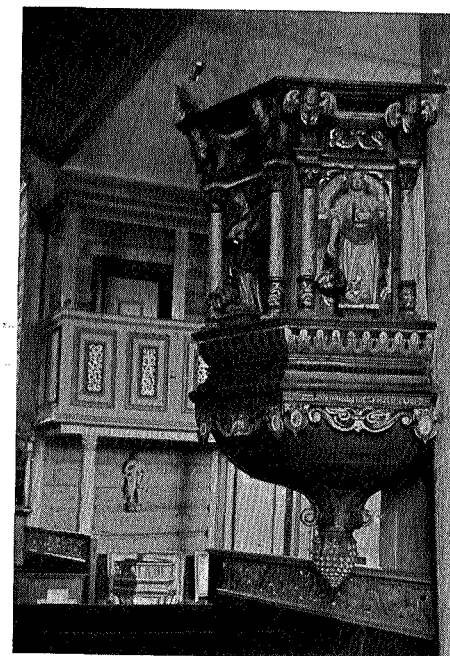
I adskillige år må Jens Snekkers arbeid ha blitt stående umalt. Først i 1669 ble altertavle, prekestol og skrankevegg staffert av kontrafeieren *Niels Nielsen*, under sogneprest Hans Bernhofts «Inspection». Også Niels Nielsen var en omreisende kirkekunstner. Det finnes arbeider av ham i en hel del kirker fra Romsdal i syd, over Sør-Trøndelag til Innherred. Stafferingen var i alminnelighet en ganske kostbar sak. I dette tilfelle ble det betalt 50 riksdaler bare for maling av prekestolen. Det ble bekostet av Jesper Balchenborg og hans kone Dorte Henriksdatter Rytter, mens menigheten dekket omkostningene ved malingen av altertavle og skrankevegg.

Først da dette arbeid var utført, kom det staselige inventaret til sin rett. Ennå står altertavle og prekestol med de opprinnelige fargene i behold — bortsett fra enkelte partier som senere har fått en blå overmaling. Og fargene fremhever formen på en meget virkningsfull måte. I den etasjedelte altertavlen er Niels Nielsens bilder innrammet av søylestillinger med forkrøppede gesimser i effektivt relieff — omgitt av allegoriske figurer og symboler med bruskbarokkens snørklede og livfulle ornamentikk. På begge sider av hovedfeltet står Moses og Johannes døperen som symboler på det gamle og det nye testamente. Utformningen bygger på tidens konvensjonelle skjema med lidelseshistorien som det sentrale motiv i billedfeltene. Og disse billedene leder uvilkårlig tanken hen på den diktsamling Anders Bernhoft skrev her i Oppdal i 1680-årene: «Vor Herres Jesu Christi Pines og Døds Historie». En kan naturligvis ikke hevde at det er Niels Nielsens bilder som har inspirert ham. Men han har nå iallfall til stadighet sett dem i den tid han skrev sine passjons-salmer.

Prekestolen har også en vakkert modellert form med søyler på hjørnene og små statuer av evangelistene i sidefeltene. Under baldakinen som kroner den svevet en utskåret due. Ennå virker disse inventarstykkene som en gammel høytidelig preken, hvor den tids religiøse følelse og dens pompøse og billedrike stil kommer til uttrykk. Langt mere fornemt har naturligvis rommet artet seg dengang den dekorerte skrankeveggen med dreiede balustre og utskårne figurer sto på plass i koråpningen.

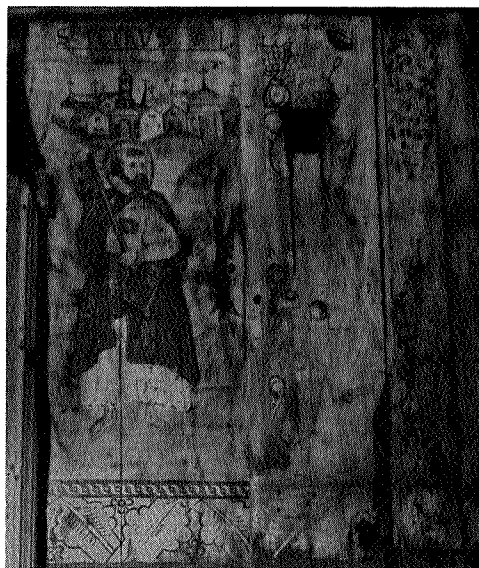
egenskapene synes å tyde på at det til å begynne med var innsatt gamle kirkebenker fra den forrige kirken.

Men i 1665 ble det etter «nøyeste Fortinging» gjort avtale med *Knut Snekker* om at han skulle lage 65 benker for 5 ort stykket, på egen kost. Dessuten laget han to benker i «det Vestene Kaars», for 2½ daler pr. stykk «eftersom der langt mere og større Arbeide paa Komb end dj Andere». Han har nok også laget «Prestequindens Stoel» som hun selv bekostet. Disse kirkebenkene var utstyrt med dører mot midtgangen og hadde høye, delvis utskårne, benkevanger. Enkelte rester av dette er funnet og en del av det er gjenoppsatt i supplert form, men uten benkedører. Det er også funnet noen fyllingsfelter med rikere utstyr. Om de kan være fra de dyre benkene i «det Vestene Kaars» eller fra «Prestequindens Stoel» er ikke godt å si. De kan også ha tilhørt en galleribrystning. Merkelig nok er det ikke nevnt noe om gallerier i regnskapene. Men at det

Prekestolen og
«Frøkenlemmen»

Erling Gjone

St. Peter. (Avdekket maleri i våpenhuset)

Erling Gjone

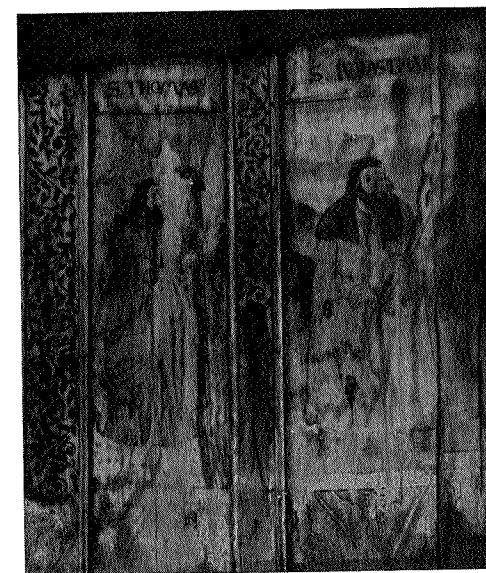
har vært slike fra først av både i vestre og nordre korsarm, kan det ikke være tvil om.

Da innredningen til slutt var ferdig sto interiøret som et høyreist rom, hvor trehvite tømmervegger og en umalt flat himling med kraftige bjelker under dannet en vakker bakgrunn for det fargerike inventaret. Lyset falt dempet inn gjennom vinduenes små grønnaktige blyinnfattede ruter. Et stemningsfullt rom har det vært. Hans Bernhoft kunne være fornøyd med det

var utrettet under hans og hans forgjengers «Direction».

Men ferdig med arbeidet ble man nok ikke allikevel. At det fra tid til annen trengtes mindre reparasjoner var for så vidt rimelig. Men regnskapene viser også at det ganske snart ble nødvendig å ta opp gulvet igjen for å få murt med stein under gulvåsene. Ennå verre var det med tårnet. Kort etter at det var oppført, måtte det flikkes på tårnfoten med jern og store spiker «eftersom Taarnen begyndte at Ville Sige». Rent ille var det blitt i 1674. Igjen var tårnet begynt «at sige Ned mit udj Kirchen», og hjertstokken i tårnhjelmen var løsnet. Da ble det sendt bud «ofuer Fieldet» etter «Knud Kirchebygger». Hvem han var og hvor han kom fra er det foreløpig vanskelig å si. Siden budet ble sendt over fjellet kunne det kanskje være rimelig å tenke på en mann fra Gudbrandsdal, hvis det da ikke skulle være den Knut Mortensen som hadde bygget Kvikne kirke og andre kirker i Østerdalen det her er tale om.

Han gikk radikalt til verks og forsterket tårnkonstruksjonen med

St. Thomas og St. Judas Iskariot

Erling Gjone

stolper, kryssbånd og jern. Bøndene skaffet til veie stolpene — «6 store som staar neden under i Kirchen och 4 oppe i Taarnefoden». Det er vanskelig å bli klar over hvordan Knut plaserte de seks store stolpene inne i kirken. På undersiden av de grove dragerne som bærer tårnet sees nok avtrykk av fire runde stolper. Men de må ha vært der fra først av. Ved den siste restaureringen kom det for dagen en kraftig firkantet stolpe med spor av marmoring. Den må ha stått

som bærende stolpe i kirkerommet. Kanskje har dette vært en av dem som Knut satte opp. Også senere er det utført forsvarlige utbedringer av tårnkonstruksjonen. Da er det til slutt blitt mulig å fjerne stolpene nede i kirken.

Men det er tydelig at tårnet lenge har voldt vanskeligheter. Dette er årsaken til de iøynefallende skjevhetene som veggene har.

For å skaffe til veie det som trengtes av sagbord til nybyggingen hadde sogneprest Anders Roaldsen i sin tid satt opp en sag i Stavåen «paa Kongens Grund en god Miil fra Præstegaarden». Den ble tatt i bruk igjen av Hans Bernhoft da kirken skulle paneles utvendig. I 1684 var dette utført og panelet rødbredt. Det har vært brede, grove bord, festet med trenagler. Det nåværende spinkle panelet er fra en langt senere tid.

Det ville føre for vidt å gjøre detaljert rede for de arbeider som er foretatt ved kirken i senere tider. Det får være nok å nevne at interiøret i løpet av 1700-årene er blitt utstyrt med himling under

loftsbjolkene med skråflater langs veggene — i likhet med den nåværende. I samme tidsrom ble det bygget opp en del pulpiturer i kirken. «Storkarslemmen» eller «Frøkenlemmen» i korets nordvestre hjørne er det eneste av dem som er i behold nå. I følge tradisjonen var «bispestolen» under dette pulpituret. De nåværende galleriene er fra en senere tid. Men det har vært eldre gallerier eller pulpiturer på de samme stedene. Det nordre galleriet ble før kalt «kvinnfolklemmen», og det søndre «soldatlemmen».

De største endringene foregår imidlertid i løpet av 1800-årene. Først blir himlingen forandret igjen, idet skråflatene fjernes. Tømmerveggene males lakserøde. Så blir kirken kledd med nytt panel utvendig, det nåværende. Og i dette panelet anbringes en del nokså meningsløse malte blindvinduer. I 1872 blir gravkjellerne under kirken tømt. Her som i andre gamle kirker var det mange gravsteder under kirkegulvet. 40 lik skal da være blitt tatt ut og begravet på kirkegården. Men særlig omfattende var det forandringsarbeide som ble foretatt i 1884. Da ble så å si hele den gamle innredningen revet ut. Bare altertavlen og selve prekestolen fikk stå. Nye løse benker ble satt inn og galleriene ombygget. Overdrevent store vinduer ble innsatt i veggene. Endelig ble veggene kledd innvendig med et temmelig ordinært staffpanel.

Ved den restaureringen som nu er utført er tømmerveggene påny avdekket og vinduene redusert. Med støtte i bevarte rester er det søkt å gi rommet igjen noe av den stemning det før har hatt. Såvidt mulig er de deler som er funnet av gamle inventargjenstander stillet opp igjen.

Da det moderne panelet i koret ble fjernet, kom en interessant detalj for dagen. Det heter i gamle beretninger at almuen i Oppdal oppbevarte bygdens privilegiebrev inne i korveggen bak en låst jerndør. Dette gjemmedet er nu blitt synlig. Det er en uthulning i en stakk oppe i veggen til høyre for alteret, og jernluken som dekket det er fremdeles på plass. Men dokumentene er forlenget forsvunnet.

En del av kirken som har særlig interesse er våpenhuset ved vestgavlen. Det skal som nevnt være oppført av materialer fra koret i Jatmundskirken. Her viste det seg etterat det innvendige

Sogneprest Anders Roaldsen Blix og familie

Schrøder

panelet var tatt ned at veggene var utført i stavkonstruksjon, som i middelalderens stavkirker. De tynne veggplankene kan imidlertid neppe være middelalderske og naturligvis heller ikke de forøvrig meget verdifulle veggdekorasjonene som kom til syne her. Over et brystningsparti er det en rekke apostelbilleder og blant annet også rester av en korsfestelsesgruppe. Disse maleriene, som har tidlig 1600-talls preg vidner om at Jatmundskirkens kor har vært gjenstand for en hovedreparasjon og har fått en staselig utsmykning ikke så svært lenge før den ble revet ned. Dessverre er dekorasjonene blitt hårdhendt behandlet i tidens løp. Nyere dør- og vindusåpninger er skåret brutalt ut i de dekorerte feltene. Men forhåpentlig vil det bli mulig å restaurere i alle fall en del av de skamferte veggpartiene, for det finnes lite av den slags romdekorasjoner i Trøndelag. I gamle beretninger er dette tilbygget omtalt som «Funten» eller «Kirkens Babstisterium». Det har med andre ord vært brukt som dåpsrom og døpefonten hadde sin plass der. Fra først av har det neppe hatt dør ut til det fri, bare inn til kirken.

Våpenhuset mot nord skal ifølge en gammel opplysning være

Ola Setroms gravmæle

Arne Falkanger

flyttet hit fra en nedlagt kirke på Ålbu i Oppdal da denne kirken ble oppført.

Et ganske levende inntrykk av miljø og mennesker i den tid kirken ble bygget gir de eldste portrettene som finnes derinne. Sogneprest Anders Roaldsen Blix, under hvis «Direction» kirken ble oppført er avbildet sammen med kone og barn. En av

døtrene i denne livfulle familiegruppen er Ellen Opdal som senere ble kjent som salmedikter. Bildet er malt av Johan Hansen Kontrafeier i 1654 dengang han var heroppe for å forgyldte kulen og fløyen på kirkespiret. På et annet bilde sees Anders Roaldsens ettermann i kaldet Hans Andersen Bernhoft som var gift med Ellen Opdal. Han står med en oppslått bok i hånden. Det var han som opprettet skole i prestegården, hvor unge mennesker fikk sin forberedende akademiske undervisning. Også av hans sønn og ettermann Anders Hansen Bernhoft finnes det et portrett. Som nevnt vant han anseelse som forfatter av religiøse sanger. Han har også i 1689 skrevet en meget interessant beskrivelse av Oppdal prestegjeld. Begge de sistnevnte billedene er sannsynligvis malt av maleren Peter Lillie omkring 1685.

Gamle kirker er alltid en sum av mange henders og mange slektsledds innsats. Slik er det også ved denne kirken. Foruten den rekken av tilreisende kunstnere og håndverkere som er nevnt her, har også bygdens egne ydet sitt betydelige bidrag til kirkens utstyr. Det er bare ikke så lett å identifisere de enkelte arbeidene etter de omkalfatringene som er foretatt her i tidens løp. Men regnskapene

melder i alle fall at *Bård smed* — den kjente smeden på Bårdsgård i Storlidalen — sammen med *Erik smed* i 1654 laget låsene til «dend Stoere Kirkedör och Chorsdören». De fikk 4 daler for det. Og at en av *Hornekarene* i slutten av 1700-årene har skåret de dekorative feltene som er anbrakt på «frøkenlemmen» er meget sannsynlig.

Fra Innerdalen

Tor Hagen